

MIHA JAVORNIK

V Rusiji vse po starem (vendar nič več tako, kot je bilo)

Vedno je pričakovanje na poletu v Moskvo drugačno kot v druga evropska mesta. Občutki so mešani. Je še vedno vse tako, kot je bilo pred letom dni, morda pred mescem? Te še vedno pričakovanje navda s strahom, ali ti bo srečanje z negibnim obrazom carinice (te so od nekdanj najhujše) naredilo cmok, da si zunanji sovražnik, ki je prišel rušit monolitnost sovjetskega imperija? Občutje nelagodja se preveže v snop pričakovanj in še vedno se vsakič počutiš vrvohtec na tanki struni, ki zna zazveneti kot nekaj fascinantnega. In potem se tistemu nelagodnemu in čudnemu, skrivnostnemu, grobemu primešajo akordi neskončno prijetnega, prijaznega, da ti to vzbudi misel na domačnost.

Vedno ista vprašanja samemu sebi, katerim lahko priložiš sliko nepregledne množice ljudi, ki čaka, postrojena v vrsto, da jo popišejo in vsakemu liku pritisnejo tisti usodni pečat, ki te nato izpljune iz te umetelno izvezene konstrukcije, od koder ne moreš nikoli več pobegniti, v realen svet. Občutek imaš, da si nekaj zagrešil. Tisto, kar te prežema v tej podobi, je dobrodošlo za kufkovo občutljivega pisca, ki bi želel v njegovi smeri ostriti pero.

In res je vsak naslednji občutek še vedno (ali pa za zmeraj) enak prvemu. Temni koridorji, uradniki črnih pogledov, sovjetske uniforme, na katere je namesto zvezde prabit carski grb. Le tista, vedno obilna carinica, za katero se ve, da ima pečat v svojih rokah, je za odtenek bolj suha in na njenem obrazu se kot pajčevina razprede črta prijaznosti, ko te pogleda. Razveseliš se.

Z letališča te pelje taksi za 50 dolarjev ali več, vse do sto. Odvisno, za koliko se pustiš nategniti. Nazaj stane polovico manj. Skregano z vsako logiko in tipično rusko. Ampak v tem je logika, da stane prevoz toliko, kot je polovica njihove mesečne plače. Vse nadzira mafija, in moskovski župan Lužkov še ni zgradil *električne* do centra.

Zaveš se, da si v realnem svetu, vse te obkroža, se ti ponuja, te vabi, ali pa samo čaka, da boš ti pristopil do njih, saj tisti pogled in pokončna drža zagotavljata, da te bo res pripeljal do centra. Po vseh teh pogledih, ki hočejo na letališču izvabiti iz tebe čim več, da stiskaš kovček trdnje kot sicer, se odpelješ z letališča. Hvala bogu imaš organiziran prevoz. Morda prvi vzdih olajšanja.

Resnična pravljica

Moskva je lepa. Ni dolgo, kar je praznovala 850 let, in to se ji vidi. Kot bi stopil v pravljico, kjer boš ugriznil v sveže prepleskano streho cerkve Vasilija Blaženega, da se ti bo kupola raztopila v ustih kakor marcipan, pomešan z okusom karamele. Ni čudno, da Rusi od nekdaj tako ljubijo razne bonbone, še posebej karamele, ki so jih zavili tudi ob dvestoletnici Puškinovega rojstva v njegovo podobo, ozaljšano z verzi iz *Pikove dame*, rekoč: užij sladkosti poezije. Jelcin, ki ga je mučila nespečnost prav tistega dne po dvestotih letih, ko se je rodil veliki pesnik, je vzel v roke Puškinove poezije, da je hitreje zaspal. Nehote si predstavljaš, kako so v dumi odvijali sladkorčke s Puškinovimi podobami in uživali sladkosti poezije.

Ampak bralec, ki slediš mi zbrano – bi zapisal kakšen od velikih dedičev Puškina –, naj me pot ne vrže iz ostrega ovinka: ostal si pri tem, da je Moskva lepa. V tej lepoti tipično ambivalentna, značilna za rusko mešanico azijskosti in evropskosti. In v tem evrazijstvu se čuti Moskva za izvoljeno mesto. Njena naloga je, da širi nauk in vero vzhodnorimskega cesarstva. Nadaljevati tradicijo Bizanca je za Rusa od Boga dano poslanstvo že od 16. stoletja naprej, ko je pskovski menih Timotej (Filofej) napisal poslanico o Moskvi – tretjem Rimu. In prav o tem govori vsaka cerkvena, ki so ji nadelo novo, praznično obleko. Vsaka barva, vsak skrbno prenovljen detajl izraža ljubezen in zanos, s katerim ohranjajo dediščino pravoslavnega cesarstva, ki je leta 1453 padlo v roke otomanskega imperija. Kot bi se Moskovčani zdaj trudili nadoknadi sedemdeset let, ko so zvoniki stali nemi, ker je sovjetska oblast zvonove pretopila v družbi koristnejše izdelke: v strogem centru gradijo katedralo, posvečeno Rešeniku (Hram Spasa). Ta veličastna zgradba z zlatimi kupolami, ki jo kitijo že od leta 1995, je znak, da se kontinuiteta ni pretrgala. Moskva je v svoji pravljčnosti odzven Božjega kraljestva na zemlji.

Pravzaprav je v Rusiji vse po starem in nič ni več tako, kot je bilo. Rusi, zaverovani v Cerkev, ki jim je tolažnica, skrbnica v prepričanju, da jih bo odrešila, se spet ali pa še vedno klanjajo in križajo na vsakem koraku. Vedo, da bo pravoslavje rešilo Človeka, ki ga je izpridilo katolištvo, ko je dalo zaleta individuumu. Individualnost je zlo, ki je porodilo kapital, iz njega se je rodil egoizem, to je pripeljalo do izkoriščanja človeka po človeku in izpridilo idejo o bratstvu in enakosti vseh ljudi.

In hkrati, ko obstaja to staro, se nezadržno zajeda v pore ruskega človeka prav kapital. Na vsakem koraku reklame, ki ponujajo najnovejše dosežke sodobne *zahodne* tehnike. Vse dobiš, samo denar moraš imeti. In spet ti sami Rusi povedo, kako je prav denar pomemben, ko ga vsem na obeh razmetavajo, da bi bilo ja vsem naokoli jasno, da nimaš opraviti z nebodisigatrebo. Srečaš ljudi, ovešene z zlatom, in njihova srajca je, navkljub hladu, ki zaveje v tem letnem času še izza vogala, razpeta, da se pod njo na porjaveli koži vidijo dragi kamni, nanizani v zajetno verigo. Take srečaš in veš, da so denar spekli na

hitro, saj so še voljni razkazovati svoje na hitro pridobljeno premoženje. Do tistih bolj sofisticiranih ne prideš, ker se vozijo v črnih limuzinah z zatemnjenimi stekli in srebajo kavo po nekaj deset dolarjev ... In v Rusiji se zaveš, kako je denar pomemben.

Ampak večina Rusov denarja nima. Sediš v menzi, kjer je povsem navadni Rusi, in pogovor teče o rubljih, ki jih ni in ni dovolj. Kaj narediti s papirjem, ki nenehno izgublja vrednost v primerjavi z ameriškimi zelenci, ki jim Rusi popularno rečejo *baksi*? Kako čim več in čim hitreje zaslužiti, kako preživeti teden, so teme, ki jih imajo prebivalci tretjega Rima najpogosteje na jeziku. Kolegica z inštituta že štiri mesece ni dobila plače. Groteskno in tako tipično: ni denarja, ljudje pa plačujejo deset dolarjev in več za kavo ... Mlajši bodo še nekako našli priložnostno delo, starci, od katerih tako in tako ne more biti več nobene koristi, so prepuščeni na milost mimoidočemu.

Ko je govor o starcih, je treba govoriti o metroju. Pred vhodom na postajo se prebijaš skozi kopo ostarelih, ki so vsak po svoje razprostrli stojnico. Po navadi sta to dve gajbici, na njih deska, na deski pa vsakovrstna roba bog si ga vedi od kod: škatlice ameriških cigaret po znižani ceni, cenene imitacije Rolexovih ur, oreški z Daljnega vzhoda, ruski avtentični spominki, tri konzerve kokakole za deset kopejk ceneje kot v bližnji trgovini. Drugi v tej kopici ves božji dan stojijo med stojnicami, navadno tik ob vhodu v metro, držijo v roki tri izvode istega časopisa in ga prodajajo. In ko se vrneš iz centra čez pet ur, stojijo še vedno tam in imajo v roki še vedno tri izvode tega časopisa. Morda so jih prodali že tisoč, pa hodijo po vedno nove v bližnjo trafiko, pomisliš, morda pa je to način, kako hitreje mineva čas.

Ko stopiš v metrojsko postajo, zagledaš grozd starcev, ki iztegovaje roke v miloščino, razvrščeni po stopnicah k metroju, žebrajo nekaj predse. Potem opaziš, da sem in tja kakšnemu starčku (najpogosteje starki) manjka noga, drugi ima do nerazpoznavnosti odebeljeno čudno rožnato roko z lisami nepravilnih oblik (morda rak?), tretji pa, kot da mu nič ne manjka, moli na ves glas za srečo vseh ljudi. Nato sedeš v metro. Kot po naključju vagon ni poln (nedelja je). Opaziš, da nasproti tebi sedi nekaj debelega, okroglega in povsem povitega. Levo in desno tega dve ogromni plastični vreči. Potem ugotoviš, da iz povoja gledajo drobne oči starke, ki budno spremljajo dogajanje. Ti nisi zanimiv. Tvoj sosed je bolj. V roki drži steklenico piva, in temu velja pozornost. Nenadoma se gmota nasproti tebe prične z nepričakovano okretnostjo premikati, da se us-trašiš. Tvoj sosed je odložil prazno steklenico na tla. Potem zaslišiš izza povoja grgranje, ki se spremeni v zategel krik, ko se starka požene proti steklenici. Pravočasno jo zgrabi in zmagala je, kajti na drugi strani vagona se ponjo požene neka druga gmota, ki je prej sploh nisi opazil. Tvoja starka sede zmagoslavno nazaj in položi steklenico v vrečo. Zdaj razumeš, kaj je v njih. Prodala jih bo, ti kasneje pojasni, in zanje dobila kakšen rubelj.

Sicer pa stare matrone, ovešene s pisanimi cunjami v več plasteh, smrdeče po scalini, pobirajo vsepovsod po Moskvi prazne steklenice, ki jih mimoidoči

odložijo na bližnji ograji ali v metrojski postaji. V rokah držijo ogromne cajne, venomer nekaj brbotajo same vase in vidiš jih povsod – po toplih metrojskih postajah, po številnih parkih, kjer mlade mamice po zahodni modi izpred desetih let sprehajajo svoje malčke ali psičke. Kot čistilni servis.

Le v centru nimajo takega servisa, kajti tam je treba vzdrževati pravljčno vzdušje. Zato so tja postavljena budna očesa paznikov, ki skrbijo, da se ne bi zapackal do zadnjega praška položčen Rdeči trg, h kateremu šteje po novem več nadstropij pod zemljo zgrajen trgovski center blizu Maneža (svojčas razstavni pavilijon, prizorišče moskovske alternative), ki naj bi s fontanami in steklenimi dvigali spominjal na obljubljeni deželo. Taka trgovska vozlišča srečaš v vsaki malce večji ameriški vasi. Ampak ta zloščeni moskovski center, ki spominja na brezhibno očiščen škorenj častne rdečearmejske garde, pač ni Amerika, čeprav zbuja vtis, kot da bi si želel to biti. Je le varljiva podoba, zrcalo, v katerem naj se ozre v svojem narcisizmu naključni turist, da bi se mu vzbudilo prepričanje: kjer koli si, povsod je Amerika. Sicer pa se najraje v tem ogledalu opazuje sam Rus in zlobno se nasmehneš, ko veš, kaj ga čaka. Potem razmisliš in ti je jasno, da je ta blišč namenjen pravzaprav Rusu, da prihajajoč iz zamokovja ostrmi nad položčenimi izložbenimi stekli, za katerimi se košatijo izdelki prestižnih zahodnih znamk, in se mu zazdi, da se je znašel v obljubljeni deželi, kjer teče kokakola v potokih in nikoli ne zmanjka hamburgerjev.

Znašel si se torej v filmu ameriško-ruske koprodukcije, ki ga je režiral Rus in se učil iz Eisensteinovih izkušenj, ko je ta postavljajl *Potemkinovo* vas. Budno oko pozornega mimoidočega se bo namreč ustavilo na špranjah, ki zevajo med orientalsko nakičenimi fasadami fastfood hrane. Ostanke nepospravljenega orodja, ki je gradilo to bleščavo. Potem se približaš in vidiš podpornike, ki ohranjajo pri življenju steno, s katere ti ameriško smehljajoča se lutka z ruskimi potezami na obrazu pripravi solato. Nagonsko se umakneš, saj imaš za hip občutek, da bo razpadla na tebi. Stena seveda. Potem postaneš zoprno natančen, se sprehodiš še enkrat gor in dol in na kipcu ob fontani najdeš odrgrnine gipsa. Potem se spet pomiriš, saj se ti ne dogaja nič drugega kot v muzeju, ko se, prvi hip (upravičeno) fasciniran nad bogastvom, sprehodiš tudi mimo Michelangelovega Davida in ti vprašujoče zastane korak. Potem razumeš. Iz velike večine svetovnih umetnin so v Sovjetski zvezi naredili kopije, vedoč, da jih ruski človek v resnici ne bo videl nikoli. Sicer pa imajo tudi te skrbno izdelane kopije moč prepričevanja, in vtis imaš, da so se veliki teoretiki tipa Baudrillard učili pri Rusih. Rusi so pravi mojstri v simulaciji, se glasi tvoja sodba.

Potem izstopiš iz pravljice in se odpelješ deset postaj z metrojem na obrobje. Stopiš v drugačno sliko, ki je nastala v realizmu. Tu živi povprečen Rus. V ogromnem bivalnem naselju, kjer so si hiše, vse enako sive, podobne kot jajce jajcu. Dolgo časa hodiš med njimi in občutek imaš, da nisi nikamor prišel. Večina hiš je zakrpanih, tu in tam lepenka, iz katere zija velika luknja. Ponekod je zidak zamenjal barvo in daje vtis zemlje. Kot bi pogled ponujal sliko ruskega konceptualističnega mojstra, ki je sredi centra Georgea Pompidouja v Parizu

postavil umetniško inštalacijo (kot na primer svojčas I. Kabakov). Potem se spet zaveš, da nimaš opraviti z umetnostjo, ko zagaziš v blato bližnje ulice, ki jo obdajajo košata, komaj vzbrstela drevesa. To je park med hišami na obrobju Moskve in z balkonov se sliši kokodakanje kur.

Potem razmišljaš: bi živel tukaj? Le kako bi lahko tukaj živel? Le kako bi lahko tako živel, navajen nešteti udobij? Čeprav si razvajen edinec, nagonsko čutiš, da bi se prilagodil. Verjetno bi nekaj časa na glas kričal, potem bi pričel godrnjati, potem pa bi začel momljati nekaj sam vase. Morda bi pričel tudi žebrati in pri tem se spomniš na vse tiste Ruse.

Sicer pa, ko hodiš okrog, dobiš občutek, da se ljudje sploh ne pritožujejo. Kot ne bi bilo nobene gube nezadovoljstva na obrazu, živijo, kakor jim je bilo pač dano.

Kroženje

Ko hodiš po mestu in gledaš ljudi, se ti zdi, da nosijo vsi maske. Vedno enako stroge, brez smejalnih gubic okrog oči, pripišeš jim brezbarvnost. Vendar maska vara, saj je zato, da skrije, kar je pod njo. Tudi njihova brezizraznost vara. Rusi so odprti ljudje, polni topline in uglajene nežnosti. Radi diskutirajo – o življenju, o politikih, po katerih z veseljem pljuvajo. In prvič se ti v zavest zareže misel, da se Rus morebiti ni sprijaznil z zmedo, v kateri mora živeti. Naučil se je živeti z omejitvami. Pomisliš, da je ruskost pravzaprav zgrajena na omejitvah. Kje so zdaj te pregrade? Kaj lahko še porušiš? Ko je dovoljeno in mogoče vse. Temu se pridruži bojazen, kaj bo. Kako bomo preživeli? Strah se pojavi takrat, ko ne veš, kaj je in kje je. Ko postane jasno, počí.

Rusi so bili od vekomaj potrpežljivi in vdani v usodo, dokler ni počilo. Potem jih je preplavilo zmagoslavno navdušenje, da se bo vse spremenilo, ko bomo pometli s *starim svetom*. Potem pride streznitev in počasi se vse utiri v prepoznavnih kolesnicah, kjer so le lokomotive drugače obarvane. To je hoja po obodu kroga, in to ponovljivost so doumeli številni. Ko so ga doumeli, je bila cena zanj visoka: življenje. Kot Vladimir Majakovski. Spoznanje se je odločil plačati z življenjem. Začetni patos in zanos z vero o spreminjanju sveta se spremenita v bolečino, ki razjeda od znotraj navzven. Njegova dela so iz agitacijskih pamphletnih pozivov h kozmični revoluciji postajala spoznanje istega v drugi obleki. In kakor bereš o osamljenosti človeka v predrevolucijskem času, ki jo povzročajo lažni in licemerski odnosi v družbi, bereš o tragičnem spoznanju istega v drugačnem, porevolucijskem času.

Majakovski se je odločil umreti in ob tem je zapustil dela, ki govorijo o tipičnem rusko ambivalentnem kroženju. Ni čudno, da v edinem futurističnem muzeju v Rusiji, posvečenem Majakovskemu, v eni zadnjih sob, ki se kot spirala ovijajo okrog Tatlinovega spomenika Tretji internacionali, ležita dve posmrtni maski: črna in bela. Črna govori o fizični smrti Majakovskega z vsemi podrobnostmi, ki so ga vodile leta 1930, da je končal živeti. Bela govori o njegovi literaturi,

ki ostaja razpeta med brezkompromisno vero v dejanske družbene spremembe in preko spoznanja o utopičnosti svojih idej človeku ne dovoli, da bi kot individuum, poln osebne strasti, hlipanja po ljubezni in svobodi, sploh živel. V tem spoznanju mora človek umreti, da bo ostala literatura, ki nosi vero naslednjim rodovom. Vera rodi novi svet in novo je novo, dokler se ne postara in se zgodba ne ponovi. Telo mora umreti, da bi živel umetnost. In takih primerov v ruskem 20. stoletju je kar nekaj (na primer Jesenin, Cvetajeva).

In v tem čudno začaranem krogu moskovskega (ruskega) sveta tudi danes ni dosti drugače. Pehaš se, kako bi si v milijonski masi ljudi izgradil telo, ki bo res tvoje. V zavesti večine je recept preprost: postal bom Nekdo, ko bom nakupčkal denar in oblast. Kupil bom stanovanje in zaživel dostojno življenje. Tudi potoval bom. In vse več Rusov potuje. To je ena plat tipično ruske medalje za zasluge o kroženju. Druga govori o gneči v knjigarnah. Če eni od nekdanj kupčkajo denar, se morajo drugi gnesti v knjigarnah in živeti umetnost. Umetnost, ki izgrajuje telesnost? Ob tej misli se zareže skoraj neopazno porogljiv nasmešek v kotičkih tvojih ustnic.

Prvo občutje, ko stopiš v knjigarno, je podobno vrvenju na metrojski postaji v času največje gneče in avtomatsko se ozreš za rokami, ki prosijo vbogajme. Potem se ti posveti, da množica obkroža police, naložene s knjigami A. S. Puškina, posvečene njegovi 200-letnici rojstva. Te roke se stegujejo po umetnosti in jemljejo k sebi jubilejno izdajo *Puškinovih zbranih del* in nehote te prevzame občutje nežnosti in ljubezni, ki jo posvečajo Rusi stranem z besedami velikega pesnika.

Potem te množica naplavi pred police ruskih sodobnih avtorjev in prizor se ponovi, le rečni tok se nekoliko umiri. Razen danes popularnih del Sorokina, Duvakina, Pelevina, ki uspešno prepričujejo bralstvo o svoji umetniškosti s šokantnimi prizori, pogosto prevezanimi s prviniami detektivsko-pustolovskega žanra, so police polne klasikov 20. stoletja (Pasternak, Bulgakov, Ahmatova, Cvetajeva). Pozornost vzbujajo dela, ki si jih še pred kakimi petnajstimi leti kupoval pod roko za drag denar v dolgi vrsti čakajoč več ur, saj so prihajala z one strani sveta – Brodski, Nabokov, Limonov ...

Potem te odnese pred visoko pod strop naložene knjige zahodne produkcije. Med klasike (Kafka, Joyce, Huxley) se mešajo prevodi ameriške sodobne literarne produkcije (á la Stephen King). Sredi te čudno zložene mešanice žanrov najdeš ruskega avtorja, ki je leta 1992 dobil rusko Bukerovsko nagrado – Marka Haritonova, pogled šine naprej in tam naprej so *Mrtve duše* Gogolja, *Vstajenje* Tolstoja, *Zločin in kazen* Dostojevskega, *Zgodovina mesta Glupova* Saltikova-Ščedrina. Tukaj imaš vse na kupu in vse je premešano: ruska klasika z zahodno klasiko, ruska žepna knjiga in ameriški *paperback*, ruska emigracija, avantgarda 20. stoletja, dela ruskega postmodernizma in skladovnice *doktor romanov* ruskega tipa. V zavest se prične vrvitati že znana podoba ... le kje sem to že videl ...

Seveda. Kaos. Moskovski kaos, ki ga z raznorodnimi ambivalentnostmi poraja ruski vsakdan, je vstopil v knjigarno. Knjigarna je realnost. Vse je za-mešano v kotlu kulture, in radoveden, kaj je novega v njej, ne veš, kje bi začel.

Zdaj postajaš prepričan: ko sta se rodili glasnost in perestrojka, so se pričele predstave o tem, kaj je rusko, vse bolj megliti. So to matrhoške, rute z velikimi rožami, razobešene po brezcarinski coni, monumentalne metrojske postaje, ki grajene v duhu socrealizma slavijo dosežke zadnje petletke? Dalj gledaš to, bolj ti postaja jasno, da so pred tabo ostaline preteklosti, ki se zdaj spletajo v današnjost s hamburgerjem in kokakolo. Rusko-ameriški golaž. Tisti ruski del sestavljajo strehe cerkva iz raznobarvnega marcipana, napol obnemogli starci, zbirajoč steklovino za rubelj, Jelcin, ki opotekaje se recitira Puškina in ugotavlja, da je njegove verze težko razumeti.

Potem pomisliš in spet enkrat se ti zdi, da razumeš: noben pojav ne nastane iz nič in vse vedno korenini v tradiciji. Kroženje med redom in kaosom torej. Vladavina Ivana Groznega, ki je utrdil ruski imperij in mu je sledilo obdobje zmede, Peter Veliki, ki je tesal ladjo, da bi Rusija priplula v Evropo, pa je nasedla na čereh lastnega morja. In potem ruski nihilizem in anarhizem druge polovice 19. stoletja, ki se prevrne v 20. stoletju po pluralističnem, kulturno bogatem obdobju avantgarde v monoliten, hermetičen sistem Stalinovega totalitarizma.

Ruskost pomeni izmenjavanje skrajnih nasprotij, v njem se riše podoba ruske kulture. Ta kultura govori o enotnosti različnega in venomer poudarja svojo specifičnost v kontinuiteti. Revolucionarne ideje v njej porajajo misli o predvidljivi etapi v evoluciji. Danes se na vsakem koraku razkriva tisto, kar je ostalo zadnjih 70 let očem zakrito, to uzaveščanje pa gradi logiko kulturnega razvoja. Če je oblastvena ideologija, ki je izhajala iz avantgarde vsaj v toliko, v kolikor je želela pomesti z vso tradicijo, bila v tem revolucionarna, odkriva današnji čas v njej korenine s preteklostjo ter v ideološko enoumnih tekstih spoznava zakonitosti lastnega razvoja. Zdaj smo šele priča procesu, ki uzavešča tisto, kar se je dogajalo, pa se ni smelo vedeti, da se. Uzavestiti pomeni najti stik z drugim. Resda je ruska kultura že v sedemdesetih letih (soc-art) pričela deklarativno pometati z vsem, kar je imelo zvezo s sovjetskostjo oziroma socrealizmom, ni pa še mogla doumeti vloge, ki jo je s tem odigrala sama v razumevanju kulture prejšnjega (totalitarnega) obdobja. Moraš se umestiti, in to napraviš, ko nase pogledaš z distance. Distanca pomeni dialog in ne apriorno zanikanje. V bistvu ugotoviš, da pomeni zanikanje prvo stopnjo na poti k dialogu s tem, kar je nenadoma postalo preteklost.

O želji najti stik z lastno zgodovino priča množica ljudi, ki se gnete pred platni t. i. pozne ruske avantgarde 1953-1985. To so slike ruskih avtorjev, ki jih Moskovčan prvič vidi. V svinčenih časih se je vse drugače misleče, kot je bilo dovoljeno, selilo na *Zahod*, v Ameriko. Zdaj to prihaja kaplja za kapljo nazaj. V bistvu je paradoksalno (ampak zveni domače), da morajo dela domačih avtorjev oditi najprej ven, da jih sprejmemo kot del lastne kulturne identitete. Tipičen primer tega so Solženicin, Brodski, Nabokov, Limonov ...

Spet pride prav misel o moskovski dvojnosti in uporabiš jo še enkrat za razmislek o ruski umetnosti.

Ruska umetnost praviloma nastaja iz življenja, v katerem se poraja protest. Kršenje prepovedi, ki jih postavlja ideologija, šele rodi umetnost. V zavestnem rušenju meja – kar je v Sovjetski zvezi pomenilo dati na prodaj lastno glavo – in v nemogočih pogojih za delo se rodijo najboljša dela 20. stoletja. V zavedanju lastne brezimnosti nastajajo največja imena.

Sicer ta misel sama po sebi ne pomeni kakšnega revolucionarnega odkritja, ko tovrstne zakonitosti odkrivaš v vsaki kulturi. Le da je za rusko (neoficialno) kulturo tipično prav to, da je, nastala v domači sredini, morala v tujino (t. i. *tamizdati*), da bi se iz nje vrnila nazaj kot umetnost. Vračanje nazaj pomeni vračanje različnih izrazov, stilov, tem, idej, svetovnih nazorov. To je preplavilo rusko prostranstvo in porušilo bregove umetno regulirane ideološke struge. Stilizacije, parodije, travestije vodijo k profanizaciji in degradaciji ideološkega kanona in postanejo tipičen način, s katerim se človek perestrojke reflektira v odnosu do vsega, kar sta ruska kultura in družba nekoč bili. Sistematično preigravanje rusko-sovjetskih kanonov pripelje do pričakovanega: do praznine, v kateri je (spet se spomniš Dostojevskega) – dovoljeno vse. V tej praznini se ti zazdi, da si svoboden. Ampak to uzaveščanje svobode porodi občutje ujetosti v nič. Pričneš se vrteti v krogu nič, ki ponuja vse možno in tudi je vse. Torej nenehno ponavljajoči se krog tistega, kar je svojčas tako briljantno izrazil z delom *Moskva-Petuški* danes že klasik ruske literature Venedikt Jerofejev. Sicer pa se vprašaš: kaj pa je tako opevana svoboda? Ko je svoboda v bistvu tuja ruskemu človeku. Kot da današnje občutje svobode ni rusko, temveč so jo Rusi hkrati z deli nekoč prepovedanih svojih avtorjev uvozili z Zahoda. Tako kot McDonaldsa.

Spet se v zavesti porodi misel na dvojnost: res je, da pravoslavje od nekdaj bistveno zaznamuje ruskost in prežema ruskega človeka tudi danes. Ampak vanj se je prikradlo nekaj pravoslavju tujega, in to je prišlo z *Zahoda*. Rusi posnemajo Zahod in mu želijo biti podobni. Enotnost različnega torej ...

V razmišljanje se ti vriva kar naprej nova misel o dvojnosti. Ruska kultura, ki je skušala do čistega pomesti s svojo tradicijo, se je znašla v zagati. Od praznine in nič ne moreš živeti. Iz zanke, v katero se ujameš, se rešuješ na dva načina: posnemaš zahodno mentaliteto, slediš skrbno zgrajenemu naključju in pri tem upoštevaš zakonitosti tržno naravnane knjižnega trga. Spomniš se na tone prevedenih *doktor romanov* v knjigarni. Ducatov lahkotnega domačega branja, ki spominja na *soap opero*, ob kateri vestna gospodinja pri domačih opravilih poškili v čtivo, se razjoče in doseže nepopisno zadovoljstvo, ko se identificira z bogato in uspešno poslovno žensko. Drugi način pomeni delati sintezo: posneti izkušnje *zahodnega* leposlovja in jih cepiti na svojo praznino. V tem hibridu – ki ni seveda nič drugega kot oblika dvojnosti – se oblikujejo bistvene značilnosti novodobne ruske kulture, ki bo nekoč spoznana za umetnost. Pri tem opaziš različne vrste cepilne smole (Sorokin, Dovlatov, Pelevin) in vprašaš se, kje imaš svojo. Ozreš se in vidiš, da je sedež ob tebi v letalu nazaj prazen.